

Mladen DOMAZET – Marin VULETIN, **Donjokaštelanska svakodnevnica 1900.-1939.**, Difo, Zagreb, 2002., 288 str.

U hrvatskoj historiografiji zavičajne monografije nisu novost, ali povijest svakodnevica jest. Na temelju tiska, fotografija, svjedočanstava i literature Mladen Domazet i Marin Vuletin sustavno su rekonstruirali povijest svakodnevnog života Donjih Kaštela u prva četiri desetljeća XX. stoljeća. Kaštela ovom knjigom dobivaju još jednu lijepu monografiju, koja zajedno s radovima M. Perojevića, I. Babića, V. Omašića, mnogim izdanjima društva Bijaći i Matice hrvatske – Kaštela te brojnim priložima objavljivanim u časopisu »Kaštelanski zbornik« čini ova mjesta svojevrsnim historiografskim kuriozitetom po broju i kvaliteti radova napisanih o njima. Takav ugled Kaštela u prvom redu duguju osebnosti svoga razvoja te entuzijazmu i ljubavi stanovnika koji znaju njegovati zavičajnu povijest i privući druge stručnjake. Dvojica samoprijegornih čuvara kaštelanske baštine i velikih zaljubljenika u svoj zavičaj upravo su i autori monografije o donjokaštelanskoj svakodnevici – Mladen Domazet, nastavnik povijesti na OŠ Don Lovre Katića u Solinu i Marin Vuletin, ravnatelj OŠ u Vrbi.

Slikovit uvod u kaštelansku svakodnevicu s početka XX. stoljeća čini pjesma *Kaštelansko lipo polje ravno* Mirka Vuletina iz 1903. godine i karta kaštelanskog područja. U povijest čitatelja uvodi prilog o počecima djelovanja društva *Bihać* na prijelazu XIX. u XX. stoljeće (9-12). To je društvo svojim djelovanjem uvelike pridonijelo utvrđivanju podataka o ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti, a u samim Kaštelima imalo je veliku potporu mještana. Poglavlje *Donja Kaštela od 1900. do 1914.* (13-20) ne predstavlja samo nisku važnijih zbivanja, već sliku onih pojava koje su ostavile najjači trag na život onodobnih Kaštelana. Podjednako su tu mjesta našle političke stranke i problemi u poljoprivredi, jedan veliki požar i Halleyev komet. Na sličan je način obrađen i *Prvi svjetski rat* s mobilizacijom i nestašicom (21-24). U nešto manjoj mjeri takva je jezgrovića sveobuhvatnost autorima uspjela u dijelu naslovljenom *Donja Kaštela između 1918. i 1929. Godine*, s prenaplašenim brojnim incidentima između političkih neistomišljenika i tek usput spomenutim gradnjama željezničke pruge i kolnih puteva te agrarnom reformom (25-32). Poglavlje *Općina* donosi kratak pregled razvoja lokalne samouprave u austrijskom razdoblju i popis općinskih načelnika 1869.-1944. (33-37). Ovo poglavlje ili barem njegov prvi dio svakako je trebalo pomaknuti naprijed. Pod naslovom *Donja Kaštela tridesetih godina* zabilježene su promjene koje je donijela elektrifikacija, vodovod, ubrzani razvoj i promjene u općinskoj vlasti (227-232).

Autori su dostojnu pozornost posvetili svim glavnim ustanovama i mjestima oko kojih se vrtio svakodnevni život, pa su tako prikazane škole s nastavom, praznicima i svjedodžbama (37-42); crkve s pobožnošću, sakramentima koji su u svačijem životu predstavljali važne točke, umjetničkim blagom i nezaobilaznim župnicima, čiji je ugled u onodobnim selima bio velik (47-66, 71-82); *Brce* ili seoski trg na kojem su se okupljali stanovnici (43-46); čitaonice kao središta kulturnog i političkog života (95-100); *perivoji* koji su ondašnjim Kaštelima davali posebnu draž, a koji su danas, nažalost, gotovo sasvim nestali (157-162); *šetnice* niz koje su svi Kaštelani šetali poslije nedjeljne svete mise, na blagdan, a mladost često i poslijepodnevim (217-220); groblja na kojima svatko jednom mora naći svoje mjesto (67-70). Tridesetih je godina uspostavljena *meteorološka postaja*

(221-22). Briga za javne puteve, kanale i vodotoke te održavanje prosjeka u gajevima, što je za zajednicu bilo nužno, iskazivana je besplatnim radovima stanovnika nekoliko puta u godini (*Kuluk*, 185-186). Posebno su prikazane brodske, cestovne i željezničke veze s Trogirom i Splitom, a preko tih veza i sa širim prostorima (189-192). Nezaobilaznu ulogu u društvenom životu imala su razna udruženja poput bratovština s vjerskim i socijalnim djelovanjem (83-86); Hrvatskog sokola kao sportske organizacije s jakim utjecajima političkih strujanja (101-106); nogometnih klubova (129-134); pjevačkih društva i orkestara limene glazbe (107-114).

U ovoj su knjizi svoje mjesto našli običaji i događanja koji se nisu onako brzo i lako mijenjali kao vlasti i politike na ovim prostorima, već su u ljudskom životu označavali smjene godišnjih doba, ali i stalnost, navike preuzete od prethodnih generacija i sigurnost poznatog životnog ritma. Sliku običaja lijepo predočavaju *procesije* o brojnim blagdanima s bogatstvom svečanog ruha i ganućem u molitvi (87-90); *božićni običaji*, točnije običaji koji su obilježavali razdoblje od adventa do sv. Tri kralja, s pripremama, ognjem Badnje večeri, okićenim borom i jaslicama, obiteljskim molitvama oko punog stola, božićnim blagovanjem i pjesmama te pucanjem mužara (91-94); *društvene zabave* (119-124), ponajprije plesovi, s modernim, ali i tradicionalnim melodijama, koji su obilježavali razdoblje od sv. Tri kralja do Pepelnice, a vrhunac im je bio *krnjeval* (125-128); izletišta i druženja u tada prekrasnoj prirodi Kaštelanskog polja, osobito u proljeće (135-142); proslava blagdana Gospe od Ružarija (187-188). Od dnevnih običaja posebno je mjesto zaslužio *popodnevi odmor* (151-152), dok se ostale navike i dnevni rituali mogu iščitati u drugim pitanjima posvećenim poglavljima. Odabrani primjeri jelovnika s nekoliko izvornih recepata tek su upozorenje na raznovrsnost i bogatstvo kuharske tradicije kaštelanskih domaćica (153-156), uz napomenu autora kako postoji građa za kaštelansku kuharicu.

Unutrašnjost kuća predstavljena je tek poglavljem *Tineli* (115-118), što je šteta jer su kaštelanske kuće onog vremena, kao i nošnja i običaji, dobar oslonac za uočavanje isprepletenosti gradskog i seoskog u razvoju ovih mjesta. Bolja zastupljenost opisa vanjskog i unutarnjeg izgleda tradicionalnih kuća u Donjim Kaštelima bila bi važna i zbog upravo pretjerane izgradnje kojom ova mjesta posljednjih desetljeća gube svoj vizualni identitet i kvalitetu stanovanja. Bogata *kaštelanska nošnja*, muška i ženska, detaljno je opisana, uz inventar jednog miraza (*dote*) iz 1913. godine (143-150). Upozoreno je i na promjene koje je u odijevanju donijela prva polovina XX. stoljeća. U razmatranju odnosa prema životu *humor* stanovnika Donjih Kaštela ima svoje nezaobilazno mjesto (223-226).

Zanimanje i temelj života najvećeg broja onodobnih Kaštelana predstavljeni su pod naslovima *Težaština* (163-164), *Poljodjelstvo* (165-168), *Jematva* (169-174) i *Veletrgovina*, u prvom redu vinom (175-184). Obuhvaćene su i *obrtničke, trgovačke i ugostiteljske radnje u Donjim Kaštelima* (193-196), razvoj turizma, koji je gospodarski osnažio ovo područje, ubrzao modernizaciju mjesta, običaja i nazora njegovih stanovnika (197-214), kao i zanimljivosti iz ugostiteljskog rada (215-216).

Galeriju likova koji su obilježili život Donjih Kaštela u prvoj polovini XX. stoljeća otvara najstarija Kaštelanka iz tridesetih godina prošlog stoljeća – Marija Žanić (233-236), a zatim slijede kratki životopisi istaknutih ličnosti javnog života (237-251). Knjiga je upotpunjena popisom izvora i literature (261-263), popisom vlasnika fotografija objavljenih u

knjizi (264), rječnikom upotrijebljenih lokalnih izraza (265-267), kazalom imena (269-275) te sažecima na engleskom, talijanskom i njemačkom jeziku (277-283). Pisana je lijepim i jasnim, svima pristupačnim stilom, s relativno kratkim tekstovima u odnosu na obilje slikovnog materijala, kojim je bogato ilustrirana.

Možda je ova knjiga mogla biti i sustavnija da je sadržaj bolje razrađen i logičnije raspoređen. Moglo bi se napomenuti i kako su neki vidovi svakodnevnog života propušteni, kao i solidnija analiza pojedinih običaja i kvalitete življenja, no doprinos koji ona daje poznavanju života Kaštela u prošlosti mnogo je veći od eventualnih propusta te ona u cjelini zaslužuje izvrsnu ocjenu. Pri izricanju bilo kakvog suda o njoj valja voditi računa kako je povijest Kaštela u XX. stoljeću dosad slabo dotaknuta, unatoč zavidnom broju historiografskih radova o ovim mjestima, te je pred autorima bio velik i nimalo lagan posao. Posebno valja istaknuti skupne fotografije i napor koji su autori uložili traženjem i ispitivanjem živih svjedoka kako bi utvrdili koje su osobe na njima zastupljene. Objavljivanjem velikog broja fotografija koje o svakodnevici govore i više od teksta, zatim objavljivanje proglašenja, potvrda, oglasa i brojnih drugih manjih izvora te korištenjem metode *oral history* autori su zaboravu oteli mnoge fine detalje koji čine tkanje ljudskog sjećanja, a koji bi već za nekoliko godina mogli nestati. Stoga ova knjiga ima ne samo vrijednost znanstvenog rada već i vrijednost zbirke vrela o svakodnevnom životu i ozračju vremena čiji tragovi blijede.

Zdravka Jelaska Marijan

Sanja CVETNIĆ, Loytre za ray nebeszki: križna drva i kapelice u Turopolju, ArTresor naklada, biblioteka »Oblutci«, knj. 3., Zagreb, 2002., 231 str.

Zavičaj utkan u životne razdjelnice, prisjećanja na djetinjstvo i sigurnost vizure poznatog kraja, ali i besprijekorno vladanje temom istraživanja, književni dar i interdisciplinarnost pristupa, tek su neka, ali ne i sva, obilježja knjige pod gornjim naslovom. Autorica djela, povjesničarka umjetnosti Sanja Cvetnić, docentica na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, osebujnim je stilom, lakoćom pisanja koja osvaja čitatelja, skladnim umrežavanjem osobnog iskustva i znanja, čitateljstvu poklonila studiju o temi širokoga kulturološkog raspona. Prostor radnje jesu Turopolje i turopoljske župe i sela i njihova umreženost križnim drvima i kapelicama, predstavljeni na način da djelo u svojoj konačnoj izvedbenoj formi obara podjelu među strogo postavljenim znanstvenim i umjetničkim žanrovima.

»Loytre za ray nebeszki« (prema sintagmi isusovca, učenog Turpoljca Jurja Habelića) od prve su do posljednje stranice uronjene u svima privlačan i siguran svijet vlastitoga mikro-prostora, koji na ovaj način postaje blizak i čitatelju koji se s turopoljskom toponimijom susreće po prvi puta. Knjiga je podijeljena na dvije tematske cjeline, unutar kojih se grana nekoliko zasebnih poglavlja.

Prva cjelina uvodno je štivo (»Upelyanye«, 7-74) u kojem autorica predstavlja povijesno-umjetnički, vjerski i širi kulturni razvoj i ulogu kršćanskih simbola – križnih drva (raspela, propela) i kapelica (poklonci) u pučkoj pobožnosti od njihovih najranijih trago-